

DAĞLIK ALTAYLARDAKİ KALBAK-TAŞ MABEDİNİN GÖKTÜRK YAZITLARI

(A. -47, 48, 49, 50)

D. D. VASİLYEV

Çuy yolunun 726. kilometresinin yakınlarındaki petroglifik kompleksin bir kısmını oluşturan bir grup yazıt, ilk kez 1912 yılında zikredildi. Fakat çok sayılı resimlerin bulunduğu tüm mabetin bir arkeolojik anıt olarak bilimsel araştırılması, ancak 1980 yılında yapıldı. Birkaç yazıt, profesör V. Nadelyayev tarafından yayımlandı. Böyle olmakla beraber, araştırmacının kaydedildiği gibi, faksimile kopyalarına değil, elle yapılan resimlere dayandığı için orijinalden önemli derecede farklıydı. 1981 yılında bütün yeteri kadar iyi korunmuş yazıtların foto kopyalarını yaptık. Mabetin arkeolojik incelenmesini anlatan raporda ona Kalbak-Taş adı verildi. Fakat bu adı taşıyan yöre, anıttan epeyi bir mesafede bulunuyor. Bu nedenle bulunduğu yerin doğru belirlenmesi, Novosibirsk kentinden sınır üzerinden Moğolistan'a giden Çuy yolunun 726'ncı kilometresi oluyor.

Bugün publikasyon için 16 yazıtı önermek imkânımız var. Bunların rekonstrüksiyonu, tümüyle mümkündür. Bundan başka kötü korunmuş olan dört parça daha yayınlanabilir.

Yazıtların tüm kompleksi, kayaların düzlüklerinde bulunmakta ve çoğunlukla petroglifik resimlerle beraber rastlanmaktadır. Profesör V. Nadelyayev'in 1981 yılında çıkan yazısında 12 yazıt yayımlanmıştır*. Onların daha açık ve kesin olarak belirlenen faksimile kopyalarına dayanan publikasyonu, Dağlık Altay Göktürk yazıtları külliyatı için tarafımızdan hazırlanmıştır. Şimdi burada Novosibirsk şehrinden arkeolog V. Kubarev'in benimle beraber 1991 yılında bulduğumuz yazıtların kopyaları, metinleri, transkripsiyonları ve tercümeleri gösterilmektedir. Bunlar önce yayımlanmıştı.

Bu yazıtlar yukarıdan düşmüş taşlar altındaki bir kayanın düzlüğünde bulunmuş ve arkeolojik kazı çalışmaları zamanında temizlenmiştir. Yazıtlar, hayvan resimleri arasında aynı usul ile çizilmiştir.

* V. M. Nadelyayev, "Drevnetyurkskie nadpisi Gornogo Altaya", *Izvestiya Sibirskogo Otdeleniya AN SSR, Seriya obşestvennih nauk*, 1981/11, Vip. III, s. 65-81.

A-47

Sol yandaki üst yazıt iki satırdan ibarettir. Üst satırın yalnız son dört harfi açık görünmektedir. Bu satırın okunmasını teklif etmeyi mümkün görmüyoruz.

Metin:

- 1) x↓𐌸𐌹 . . . : . . .
- 2) 𐌸xY↑𐌹» ↓ 𐌸𐌸𐌹 ↓ 𐌸xΛ𐌹 ↓ Y↑𐌹

Transkripsiyon:

- 1) /// . . . : . . .
- 2) ürüng : biçidim : esizim : adirildim

Tercüme:

- 1) ...
- 2) açık (aydın, beyaz bir şey) : yazdım : heyhat : ayrıldım.

"Kutsal yazıt yapıp sizlerden ayrıldım".

Açıklamalar:

Bu yazıtın bazı orfografik özellikleri kaydedilebilir:

- 1) - ayırık noktalama işareti olarak ↓ harfi kullanılmıştır;
- 2) *Biçidim* ve *adirildim* sözlerinde her halde yerli lehçenin fonetik özellikleri yansıtılmıştır.

A-48

Sol yandaki alt yazıt üç satırdan ibarettir. Birinci satır ötekilerden biraz farklı olduğundan dolayı ayrı yazıt gözüyle bakılabilir.

Metin:

- 1) ΓΥΓΥΥΝ𐌹𐌸𐌸 : ΓΥΓΥΛ𐌹𐌸𐌸
- 2) ↓𐌸𐌸↑𐌸𐌸 : ΓΥ𐌸𐌸x𐌸 : 𐌸𐌸𐌸
- 3) ↓𐌸x𐌸𐌸𐌸𐌸↓𐌸𐌸𐌸𐌸

Transkripsiyon:

- 1) *igü biçig ili : kara bölöng ili*
- 2) *igeniñg : bediz kan eli : uz ermiş :*
- 3) *bert apaka ben bitidim :*

Tercüme:

- 1) Tanrıyı öven yazıtlar ülkesi, Kara Tibetli ülkesi(dir)
- 2) Tanrıya ait güzel han ülkesi ustaca yarat(ıl)mış.
- 3) Bert-apa için, ben yazdım.

Açıklamalar:

- 1) *biçig ili* adı altında Tibet kastedilmiş olabilir, çünkü Tibet'te, yaygın bir geleneğe göre, Buddha'nın şerefine kısa, ama çok süslü yazıtlar sıkça yazılıyordu. Bundan başka, etnografya uzmanlarının bilgilerine göre, Lamaist mezhebine ait Budist olan Güney Sibiryalı Türkleri, Tibetlilerin başı Dalay Lamay'a "güzel han" derler.
- 2) *Bediz* sözünün anlamları arasında şunlar da var: "im", "timsal", "resim", ve "güzel".
- 3) Merkezi Asya Türklerinin komşu halkların kültür, din ve geleneklerine karşı gösterdikleri ilgi, mehazlara yansıtılmıştır. Elimizdeki yolcu yazıtı, eski Türk yolundaki kutsal kayalarda bulunuyor. Bu yazıt, yerli Altay Türkü Bert Apa'nın bir Tibetli'ye rastlamasından edindiği izlenimleri anlatır.

Bu her halde yolcu yazıtı. Yolcuların dağ geçitlerinde dağ tanrılarına kurban olarak yazdıkları bir şeydi. Kaynaklardan Göktürklerin Yenisey Kırgızlarının, Altay Türklerinin elçilerinin Tibet bölgelerine kadar gitmeleri ve ilişkileri bellidir. Bunun için *bölöng* sözü, yani Tibet yüksek erkânı, bazı Göktürk yazıtlarında meselâ Kül Tegin yazıtında bile rastlarız.

A-49

Sağ yandaki alt yazıt bir satırlıdır.

Metin:

- 1) 𐰉𐰺𐰽 𐰺 𐰽 𐰺𐰽 𐰺𐰽 𐰺

Transkripsiyon:

- 1) *atı yeg içi yıpar ini esizim e ...*

Tercüme:

- 1) "Onun adı *Yeg eçi Yıpar ini* heyhat!".

Açıklamalar:

- !7 *Yıpar* sözüne "misk" anlamıyla eski Uygur metinlerinde rastlanır.

A-50

Sağ yandaki üst yazıt iki satırdan ibarettir. Birinci satırdan yalnız bir parça iyice görünür.

Metin:

- 1) ... 4l 4x

- 2)

Transliterasyon ve transkripsiyon:

- 1) [..b²(?)] d²z esiz...= *bediz esiz*

- 2) r¹m

Tercüme:

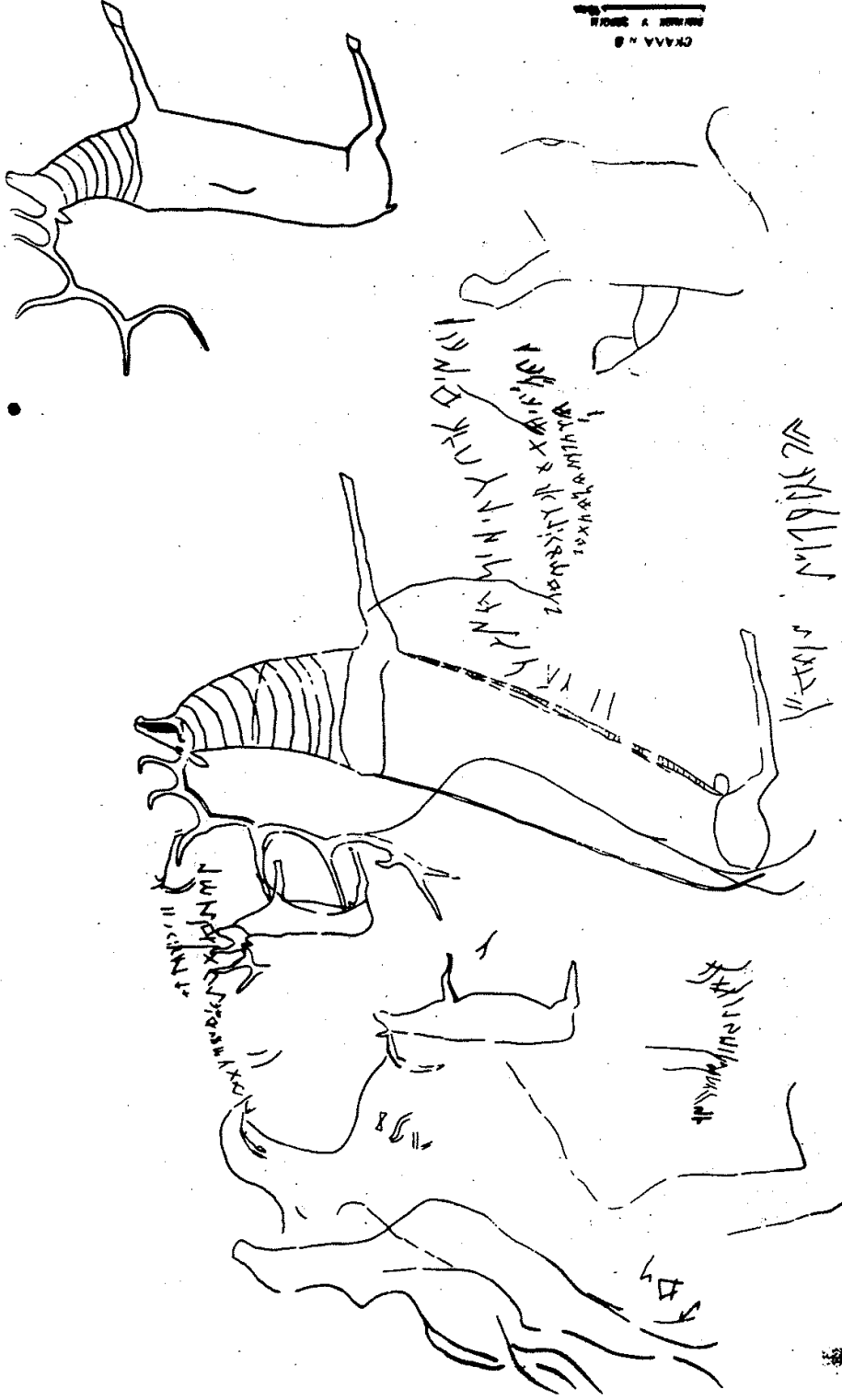
- 1) "resim heyhat!

- 2) ...

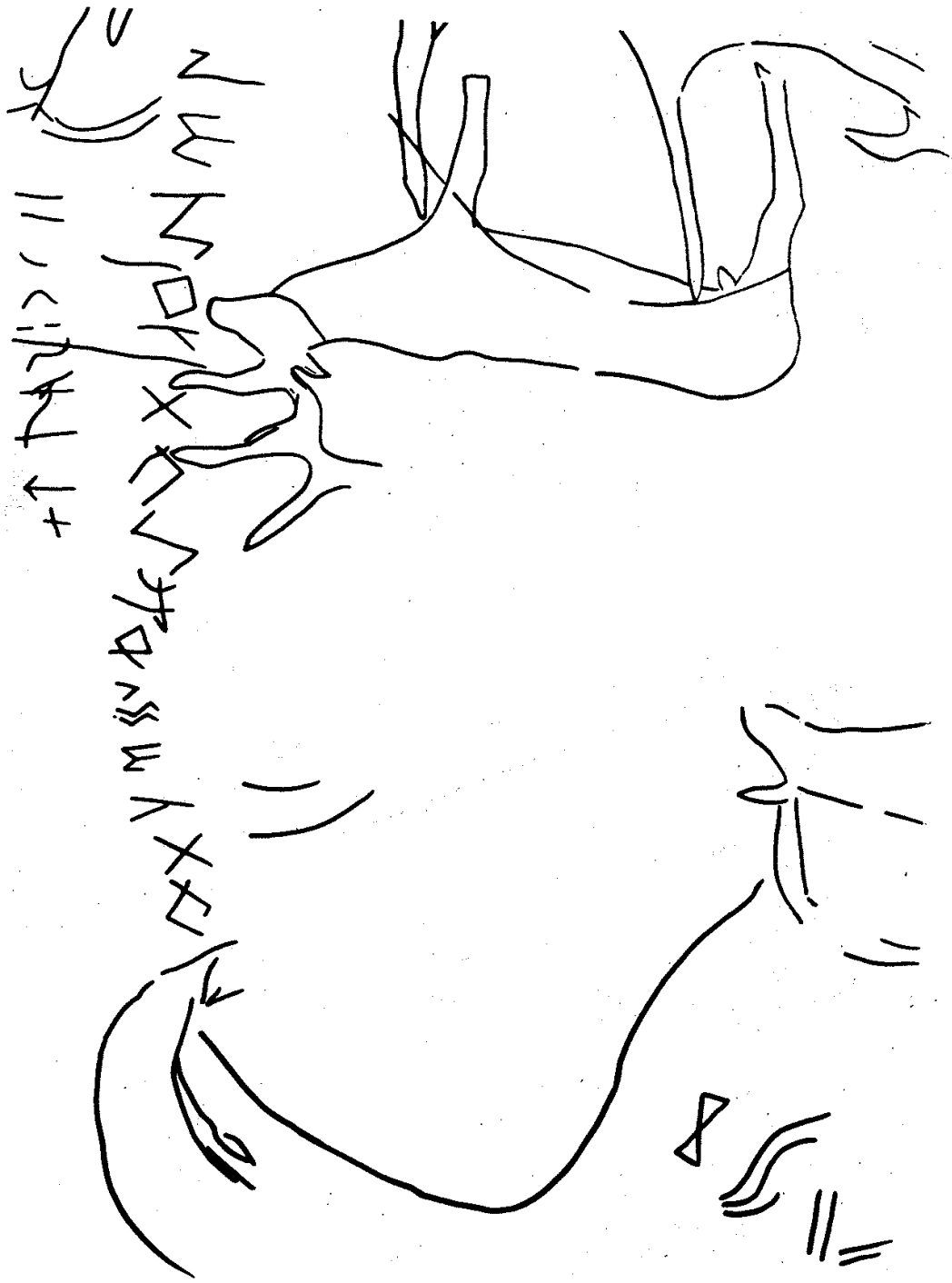
Açıklamalar:

Yazıtlar, ziyaretçilerin şaman panteonun tanrılarına başvuruları niteliğindedir. En büyük ilgiyi yolu gösteren işaretler ve Altay dağlarındaki bir geçidin savunmasıyla ilgili askerî kahramanlıklar üstüne bildiri çekiyor.

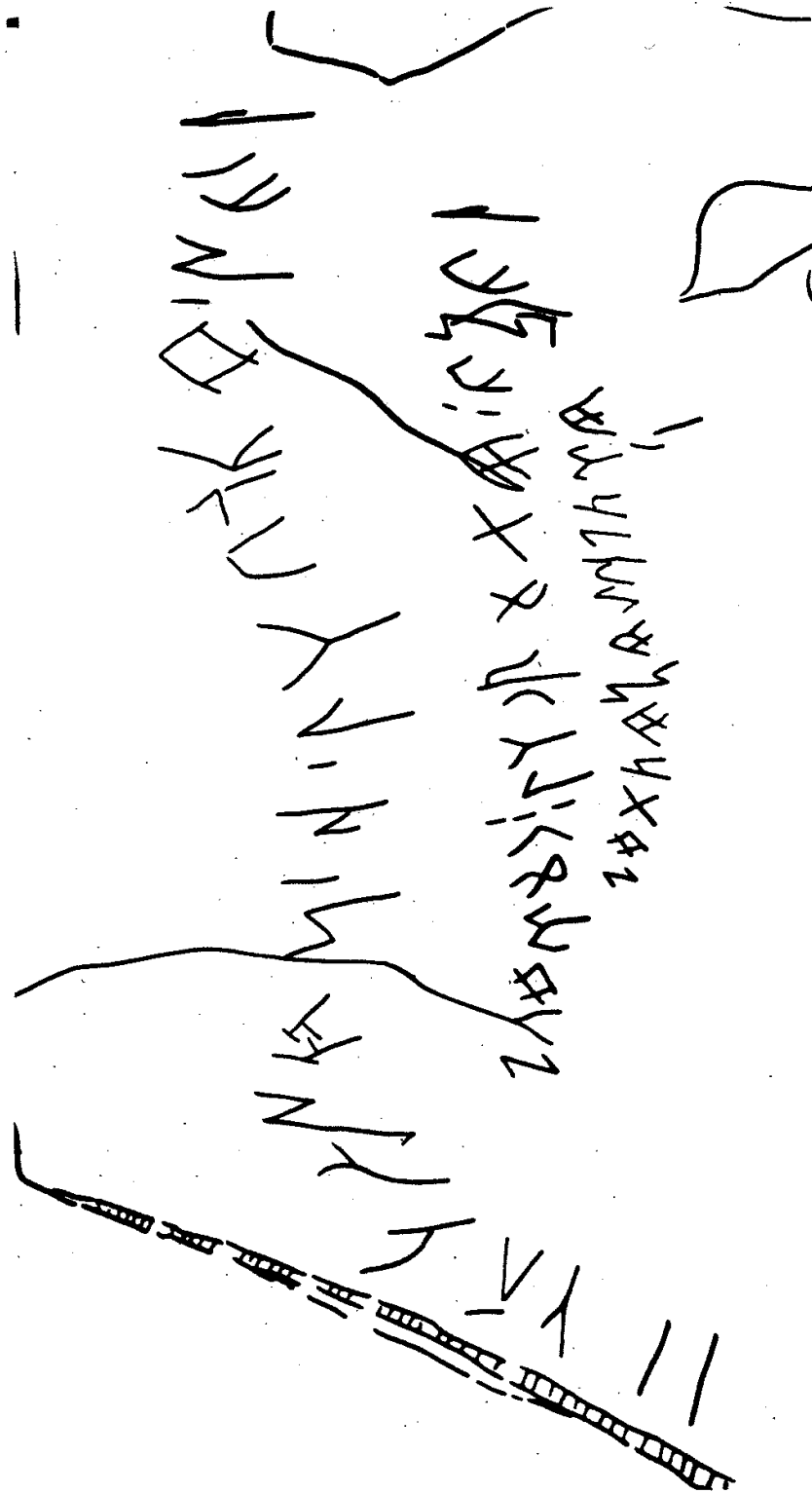
Altaylardaki az incelenmiş olan yazılı Göktürk anıtları, Türk halklarının tarihçesinin ve kültür mirasının araştırılması için çok önemli, çünkü Çin vakayınamelerinde Türkler hakkındaki ilk bilgilere göre, Altay bölgesi Türklerin köklerinin buldukları bir yerdir. Bu husus, en eski Göktürk yazıtlarının yaratılma tarihlerinin daha doğru belirlenmesinde büyük önem taşıyabilir.

Altay yazıtları (A-47, 48, 49, 50) genel görünüşü

A-47 delay

A-48 detay